

Anna Brzezińska

<https://orcid.org/0000-0002-5114-4034>

Uniwersytet Łódzki

Perspektywy polskiej historii historiografii. Kilka refleksji na marginesie ankiety „Klio Polskiej”

Zważywszy na skrótowy charakter niniejszej wypowiedzi, odpowiadając na pytanie o dotychczasowy dorobek polskiej historii historiografii, chciałabym skupić się tylko na kilku kwestiach, które w dotychczasowej debacie z różnych względów nie były szerzej diagnozowane, a wydają mi się istotne w kontekście celu ankiety – sformułowania konstruktywnych wniosków z myślą o przyszłości tej subdyscypliny historycznej.

Powyższe założenie wydaje mi się zasadne tym bardziej, że w 2017 r. debiutujące wówczas poznańskie czasopismo „Historia@Teoria” poświęciło na debatę o dorobku polskiej historii historiografii dwa zeszyty tematyczne, których zawartość pozostaje w znacznej mierze aktualna do dzisiaj, stanowiąc podsumowanie głosów przedstawicieli dyscypliny w skali ogólnokrajowej¹.

Niezależnie od diagnozowanych poniżej braków, w wypowiedziach polskich historyków historiografii dominuje ton optymistyczny, a także świadomość znaczących na gruncie polskim i polsko-ukraińskim osiągnięć w tej dziedzinie, szczególnie wśród przedstawicieli środowisk łódzkiego i rzeszowskiego (Rafał Stobiecki, Paweł Sierzęga).

Z ankiety jednak, najogólniej rzecz ujmując, wyłania się obraz polskiej historii historiografii w XXI w. jako dziedziny niszowej, skupiającej niewielką ilość młodych badaczy². Drugi problem to diagnozowana szczególnie w wypowiedziach przedstawicieli ośrodka poznańskiego (Maria Solarska, Maciej Bugajewski, Violetta

¹ „Historia@Teoria” 1, 2017, nr 3 oraz „Historia@Teoria” 2, 2017, nr 4. Pełna zawartość obu zeszytów jest dostępna online: <https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-issn-2450-8047-year-2017> (30 VII 2024).

² Zob. np. wypowiedzi Zbigniewa Romka (Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk), Katarzyny Błachowskiej (Uniwersytet Warszawski) czy Dariusza Dolańskiego (Uniwersytet Zielonogórski).

Julkowska, a także Tomasz Falkowski i Wiktor Werner) czy lubelskiego (Andrzej Radomski) potrzeba zredefiniowania dotychczasowego horyzontu badawczego subdyscypliny, a także jej miejsca w dydaktyce akademickiej. Choć być może był to po prostu cel redaktorów obydwu zeszytów tematycznych, ograniczenie dyskusji do opinii wyłącznie autorów polskich nie pozwala w pełni określić roli, jaką polskie środowisko historyków historiografii odgrywa na forum międzynarodowym, szczególnie w debacie nad miejscem historii historiografii w badaniach historycznych w ogóle. Podobnie na łamach „Historii@Teorii” zabrakło głosów badaczy z kilku dużych polskich uczelni, jak Uniwersytet Wrocławski czy Uniwersytet Jagielloński, choć tamtejsi teoretycy historii skupieni wokół czasopisma „Historyka. Studia Metodologiczne” (Krzysztof Zamorski, Marta Kurkowska-Budzan, Jakub Muchowski) blisko współpracują chociażby z Towarzystwem Historiograficznym.

Mając na względzie wymogi rzetelności warsztatowej, warto też odnotować równoległe chronologicznie krytyczne uwagi o subdyscyplinie, które ukazały się na łamach „Kwartalnika Historycznego” w 2016 r. Wprawdzie pretekstem do opinii, którą za chwilę przytoczę, były krytyczne recenzje habilitacji autora, co zawsze budzi trudne emocje, chciałabym jednak zwrócić uwagę na głos Henryka Słoczyńskiego, z dwóch powodów. Po pierwsze, niemal trzydziestostronicowa replika Słoczyńskiego ukazała się w najwyżej punktowanym polskim czasopiśmie historycznym³. Po drugie, w odpowiedzi Macieja Janowskiego na ten tekst⁴, obok szczegółowo wyjaśnianych kontrowersji dotyczących proponowanej przez Słoczyńskiego interpretacji twórczości Joachima Lelewela w polskiej historiografii, nie znalazł się żaden komentarz dotyczący zdecydowanie krytycznej oceny Andrzeja F. Grabskiego⁵ i Jerzego Topolskiego, forsowanej przez krakowskiego badacza (oskarża on środowisko o istnienie „grupy trzymającej eksplanację” w zakresie historii historiografii”, co następnie tłumaczy: „O rzeczonej kondycji na polu teorii historii i dziejów historiografii stanowi sytuacja, której nie waham się opisać metaforą rządu dwóch trumien prominentnych w systemie nauki

³ H.M. Słoczyński, *Historyk, fakt, pokora*, „Kwartalnik Historyczny” 123, 2016, nr 3, s. 523–551.

⁴ M. Janowski, *Jeszcze raz o Lelewelu i kryteriach oceny klasyków historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, nr 3, s. 563–567. Autor był wówczas (i pozostaje do tej pory) kierownikiem Zakładu Historii Idei i Dziejów Inteligencji w XIX–XX wieku IH PAN, do którego w 2013 r. przeszli badacze historii historiografii z likwidowanej Pracowni Dziejów Myśli Społecznej i Struktur Politycznych IH PAN.

⁵ M. Janowski zwrócił uwagę na nieuprawnione w warsztacie profesjonalnego historyka łączenie przez Słoczyńskiego merytorycznej oceny dorobku Grabskiego z kwestiami natury moralnej w recenzji książki habilitacyjnej badacza z UJ, będącej pretekstem do cytowanej repliki Słoczyńskiego: „Ocena moralna i intelektualna muszą być rozłączne – negatywna ocena moralna postępowania A.F. Grabskiego (którą podzielam) nie ma znaczenia dla oceny jego prac naukowych”; M. Janowski, *Król nie jest nagi. Wokół kryteriów ocen klasyków historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 121, 2014, nr 4, s. 917.

PRL postaci [Topolskiego i Grabskiego – A.B.]”⁶). O ile, jak zaznaczyłam wyżej, powyższa opinia może być subiektywna i szanujący reguły dyskusji naukowej przedstawiciele profesji historycznej powinni odróżniać osobiste animozje od krytycznej oceny przedmiotu badań⁷, nieco bardziej zaskakuje brak jakiejkolwiek wzmianki o Grabskim czy Topolskim w wydanej w polskim tłumaczeniu w 2021 r. pracy francuskiego politologa i socjologa Valentina Behra, stanowiącej próbę opisu historii historiografii PRL na podstawie socjologii pól Pierre’a Bourdieu⁸. Choć autor wskazuje twórców polskiej historii historiografii (Marian H. Serejski, Wanda Moszczeńska), ich uczniów dostrzega mocno wybiórczo. Pojawia się tylko Jerzy Maternicki jako kierownik Zakładu Historii Historiografii i Dydaktyki Historii IH UW, a także prace badaczy z Pracowni Dziejów Myśli Społecznej i Struktur Politycznych IH PAN, choć z pominięciem jej kierownika (Grabskiego). Behr cytuje obszernie polskich badaczy zagadnienia (w szczególności Rafała Stobieckiego i Tadeusza P. Rutkowskiego)⁹, koncentrując się jednak w zasadzie tylko na środowisku warszawskim. Bez względu na powyższe opuszczenia, francuskiemu badaczowi udało się zdiagnozować ciężące nad początkami historii historiografii na gruncie polskim odium subdyscypliny uwikłanej politycznie, do której to zależności część środowiska była przekonana¹⁰. Być może takie właśnie postrzeganie historii historiografii legło w 1974 r. u podstaw niezgody Rady Naukowej IH PAN na użycie tej nazwy dla utworzonej wówczas Pracowni Dziejów Myśli Społecznej i Struktur Politycznych. Jak wskazywał Zbigniew Romek, w opinii Rady „taka nazwa obniżałaby prestiż prowadzonych w niej badań”¹¹.

Istotne jest w tym miejscu pytanie, kto z polskich badaczy inspirował Behra podczas pisania pracy poświęconej historiografii PRL. Paradoksalnie nie byli to

⁶ H.M. Słoczyński, dz. cyt., s. 550.

⁷ H. Słoczyński w cytowanym artykule nawiązuje do toczonej wcześniej na łamach „Kwartalnika Historycznego” polemiki z Andrzejem Wierzbickim, która pozwala lepiej ocenić zasadność użytego przeze mnie określenia „osobiste animozje” w kontekście opinii krakowskiego historyka o Grabskim i Topolskim.

⁸ V. Behr, *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, tłum. J. Lembas, P. Szczur, Warszawa 2021.

⁹ We wstępie do omawianej pracy Behr dziękował za życzliwe rady Marcinowi Kuli (V. Behr, dz. cyt., s. 10). To właśnie autor m.in. *Mimo wszystko bliżej Paryża niż Moskwy. Książka o Francji, PRL i o nas, historykach* (Warszawa 2010) zainteresował francuskiego badacza pracami polskich historyków historiografii. W 2022 r. książka Behra była prezentowana na Interdyscyplinarnym Seminarium Biograficznym w Łodzi, którego kierownikiem jest R. Stobiecki; zob. R. Stobiecki, T. Siewierski, *Zamiast pamiętnika. Rozmowy o historii, rybach i nie tylko*, Warszawa 2023, s. 123.

¹⁰ V. Behr, dz. cyt., s. 111. Behr posiłkuje się tu pracami polskich badaczy historiografii PRL, m.in. A. Czyżewskiego i R. Stobieckiego.

¹¹ Z. Romek, *Warszawskie środowisko historyków historiografii ze szczególnym uwzględnieniem uczonych związanych z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk*, „Historia@Teoria” 2, 2017, nr 4, s. 120.

historycy, lecz socjolog Tomasz Zarycki oraz literaturoznawczyni i historyczka kultury Maria Zadencka, propagatorzy historii polskiej inteligencji i historiografii w anglojęzycznej literaturze przedmiotu¹². Problem braku przekładów prac polskich historyków na języki obce Behr diagnozuje wprost jako jeden z istotnych powodów utrzymywania „(pół)peryferyjnej pozycji Polski” w historiografii światowej po 1989 r.¹³

W wymiarze aktywności międzynarodowej polska historia historiografii apogeum świetności zdawała się przeżywać właśnie za czasów Andrzeja F. Grabskiego, współpracownika Mariana H. Serejskiego z Pracowni Historii Historiografii IH PAN, późniejszego kierownika Pracowni Dziejów Myśli Społecznej i Struktur Politycznych IH PAN (od 1974) i Zakładu Historii Historiografii, powstałego pod koniec lat 80. XX w. na Uniwersytecie Łódzkim¹⁴. To Grabski, autor syntetycznych opracowań dziejów historiografii, na gruncie polskim zachowujących do dziś fundamentalne znaczenie, był (obok Jerzego Topolskiego) jednym z dwóch polskich członków założycieli The Commission of Historiography (w polskiej literaturze przedmiotu: Międzynarodowa Komisja Historiograficzna), powstałej podczas XV Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w Bukareszcie w 1980 r. Od 1982 r. wchodził też w skład komitetu redakcyjnego wydawanego przez wspomnianą wyżej komisję periodyku „Storia della Storiografia”. Przemianowanie komisji w 1995 r. na International Commission for the History and Theory of Historiography (dalej: ICHTH)¹⁵ i wyraźny zwrot teoretyczny w rozwijanych przez nią badaniach historiograficznych nie spotkały się z szerszym zrozumieniem na gruncie polskim, gdzie teorię historii lokowano bliżej filozofii niż klasycznych badań historycznych¹⁶. Być może z tego względu w kolejnych latach zabrakło w ICHTH polskich historyków historiografii, w przeciwieństwie do metodologów historii. Spektakularnym sukcesem tego środowiska był wybór na stanowisko

¹² Behr obszernie powołuje się na teksty ze zbioru *East and Central European History Writing in Exile 1939–1989*, red. M. Zadencka, A. Plakans, A. Lawaty, Leiden–Boston 2015. Tomasz Zarycki był jednym z recenzentów doktoratu Behra i bliskim współpracownikiem przy przygotowywaniu polskiej wersji książki.

¹³ V. Behr, dz. cyt., s. 283. Opinia francuskiego badacza jest tożsama z uwagami T. Zaryckiego o braku polskiej historiografii po 1989 r. w debacie międzynarodowej, które padły w jego odpowiedzi na ankietę „Kwartalnika Historycznego” 128, 2021, 1, s. 493–493. Wcześniej problem diagnozowali sami historycy, np. T. Wiślicz, *Historiografia polska. Bardzo subiektywne podsumowanie*, „Przegląd Humanistyczny” 54, 2010, nr 5/6, s. 37–48.

¹⁴ Kulisy powstania Zakładu Historii Historiografii w Instytucie Historii UŁ przedstawił ostatnio Rafał Stobiecki w: R. Stobiecki, T. Siewierski, dz. cyt., s. 75.

¹⁵ History of ICHTH, <http://ewa.home.amu.edu.pl/ICHTH/index.html> (30 VII 2024).

¹⁶ Szerzej na ten temat: G. Musiał, *Poznańska Szkoła Metodologiczna – jej rozwój i znaczenie*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 25, 2016, nr 2(98), s. 553–563; J. Grad, *Poznańska szkoła metodologiczna – działalność, paradygmat badawczy, osiągnięcia i oceny*, wykład w ramach Szkoły Nestorów Nauki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 9 V 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=p5bIbHdgTOg> (30 VII 2024).

prezesa ICHTH w kadencji 2015–2020 Ewy Domańskiej – pierwszej kobiety i przedstawicielki Europy Środkowo-Wschodniej w tej randze¹⁷.

Warto podkreślić – co zresztą dla czytelników tej ankiety jest zapewne oczywiste – że zarówno Grabski, jak Topolski rozumieli potrzebę integracji historii historiografii z metodologią i teorią historii. Wyrazem ich starań o pogłębianie tych relacji na gruncie polskim były choćby zainicjowane w 1994 r. konferencje przedstawicieli obydwu dziedzin w Kazimierzu nad Wisłą, organizowane przez Jana Pomorskiego, jednego z uczniów Topolskiego¹⁸. Współcześnie można jednak odnieść wrażenie, że wbrew inicjatywom wydawniczym, podejmowanym wspólnie ze środowiskiem metodologów historii¹⁹, praktyka badawcza polskich historyków historiografii nie jest przykładem szczególnie gorliwej aplikacji kolejnych zwrotów teoretyczno-metodologicznych.

Wracając do ankiety „Klio Polskiej”, pytania drugie i trzecie wydają mi się podobne (trzecie rozumiem jako rozwinięcie drugiego). Postaram się więc odpowiedzieć łącznie.

Jak sądzę, wielu dzisiejszych studentów, nie znając okoliczności powstania cytatu, który za chwilę przytoczę, z nadzieją przyjęłoby słowa pierwszego przewodniczącego Międzynarodowej Komisji Historiograficznej (późniejszej ICHTH) Charles’a Oliviera Carbonella, redaktora i współtwórcy czasopisma „Storia della storiografia”:

historia historiografii przestaje być wąską i zamkniętą subdyscypliną, nieprzyjaznym terytorium, gdzie nieliczni historycy, sentymentalni lub surowi, poszukują swoich poprzedników; przestaje być również pełnym samozadowolenia dyskursem, jaki korporacja prowadzi na swój temat w kontekście rzekomo ciągłego postępu wiedzy²⁰.

Cytowana opinia pochodzi z pilotażowego numeru periodyku z 1982 r. (!). Wspomniany wyżej Andrzej F. Grabski był członkiem komitetu redakcyjnego pisma. W zasadzie trudno powiedzieć, dlaczego nie znalazła zastosowania na polskim gruncie. Nie chodzi tu nawet o piętnowane przez Carbonella „samozadowolenie” środowiska akademickiego – ostatecznie w dorobku współczesnej polskiej historii

¹⁷ XXIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych odbędzie się w Poznaniu!, 2 IX 2015, https://www.facebook.com/amupoznan/photos/xxiii-mi%C4%99dzynarodowy-kongres-nauk-historycznych-w-2020-roku-odb%C4%99dzie-si%C4%99-w-pozna/527575657399553/?paipv=0&eav=Afaa__OeXU4cb9gYbmKffsPkbTDitXW5RM7dDIxP4-JX5X4R9YV5z2gB0OrZrpcmizk&_rdr (30 VII 2024).

¹⁸ Zob. R. Stobiecki, T. Siewierski, dz. cyt., s. 94.

¹⁹ Chyba najszerzej komentowanym przykładem tej współpracy w ostatnich latach jest podręcznik akademicki *Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022.

²⁰ C.-O. Carbonell, *Pour une histoire de l'historiographie*, „Storia della storiografia” 1982, nr 1, s. 22 (tłum. A.B.).

historiografii można wskazać obszerny nurt krytyczny względem historiografii PRL (R. Stobiecki, T. Rutkowski) czy w dużej mierze pionierskie prace Jolanty Kolbuszewskiej dotyczące marginalizacji kobiet w zbiorowym portrecie polskich historyków. W tym samym artykule Carbonell wyraża – zdawałoby się dobitnie – nadzieję, że historia historiografii wyjdzie poza wewnętrzny dyskurs środowiskowy:

te podejścia muszą być uzupełnione nowymi. Nauczanie historii, jej popularyzacja, relacja między tekstem a obrazem, język historii, historia i mit, różne sposoby przedstawiania przeszłości, historyczny komponent życia kulturalnego: wszystkie te i inne pytania prowadzą historyka w jego badaniach nad tym, kim jesteśmy. Nie oczekujemy od tych „niedoskonałych” historii, że ukażą nam przeszłość, którą rzekomo przedstawiają, ale raczej (i to jest znacznie bardziej interesujące), że rzucą światło na ludzi, którzy je napisali, a także na tych, dla których były pisane. W ten sposób „fikcja historyczna” staje się znacznie cenniejszym dokumentem, ponieważ jej odkrycia są tym bardziej znaczące, że są niezamierzone²¹.

Czterdzieści lat temu Carbonell w zasadzie sformułował zakres badań, który współczesna historia historiografii powinna odkryć na nowo. We współczesnym świecie historycy akademicy stracili monopol na kreowanie dyskusji o przeszłości. Parafrazując teorię aktora-sieci (ANT) Bruno Latoura, stają się obecnie w odbiorze społecznym²² tylko jednymi z aktantów, które generują treści historyczne na równi z twórcami *contentu* w mediach społecznościowych, czy – idąc tropem ANT – algorytmami sztucznej inteligencji (AI) lub miejscami pamięci. W tym sensie w obszarze zainteresowań badaczy historiografii powinny znaleźć się również narracje o przeszłości tworzone przez nie-historyków, a nawet przez nie-ludzi (np. treści o tematyce historycznej kreowane przez AI). W przywoływanej wyżej dyskusji na łamach „Historii@Teorii” Andrzej Radomski słusznie diagnozował:

współczesna historia historiografii stoi przed zadaniem ogarnięcia tych wszystkich nowych zjawisk związanych z nowymi sposobami praktykowania historii i zabiegów wokół niej czynionych. Jeśli na to wszystko spojrzymy z odmiennej perspektywy (nie badacza akademickiego) to ujrzymy masę nowych inicjatyw – zwłaszcza w Internecie, takich jak np.: ogromny wysyp portali zajmujących się historią, niebanalne sposoby obrazowania świata historycznego (filmy, animacje, digital stories) czy awangardowe sposoby upamiętniania przeszłości (np. za pomocą tzw. rozszerzonej rzeczywistości). Wszystko to możemy zaliczyć do praktyki historiograficznej, której tylko drobną część stanowi akademickie czasopiśmiennictwo²³.

Przechodząc do kolejnego pytania o nowe inspiracje teoretyczne i tematyczne dla historii historiografii, należy mieć na względzie jej potencjał kreowania

²¹ Tamże, s. 25 (tłum. A.B.).

²² To zastrzeżenie jest istotne, nie zamierzam deprecjonować wartości kompetencji warsztatowych, które powinny cechować profesjonalnych badaczy przeszłości.

²³ A. Radomski, *Big data i wizualizacja. „Kilka” uwag o problemach i dylematach współczesnego historyka historiografii*, „Historia@Teoria” 1, 2017, nr 3, s. 181.

dyskursu o przeszłości w możliwie szerokim społecznie sensie, nie tylko w środowisku naukowym.

Jak wspominałam wyżej, zmiana nazwy Międzynarodowej Komisji Historiograficznej na Międzynarodową Komisję Historii i Teorii Historiografii wiązała się z diagnozowaną przez członków komisji rosnącą od lat 80. rolą teorii w badaniach historycznych.

Choć obecny charakter ICHTH stoi w sprzeczności z diagnozowaną wyżej raczej zachowawczą postawą polskiego środowiska historyków historiografii względem uteoretycznienia badań, wydaje się ona naturalnym źródłem inspiracji. W obecnym składzie komisji jedyną przedstawicielką współpracującą z polskim środowiskiem historyków historiografii pozostaje Ewa Domańska.

Brak kontynuacji współpracy z ICHTH przez polskich historyków historiografii, a także brak historii historiografii jako osobnej subdyscypliny w programach kształcenia większości zachodnich uniwersytetów, przekłada się na brak międzynarodowej współpracy polskich historyków historiografii na szerszą skalę.

Aby mieć coś ciekawego do zaproponowania, środowisko historyków historiografii powinno dążyć do prowadzenia międzynarodowej dyskusji nie tylko z badaczami z krajów sąsiednich, które często łączy z Polską uwikłanie we wspólną przeszłość. Nieco bliższe specyfice podmiotowej historiografii (według typologii Grabskiego) mogą być prace międzynarodowych stowarzyszeń z kręgu szeroko rozumianego nurtu *life writing*, gdzie historia uczonych stanowi jeden z tematów badań. Z perspektywy interesującej historyków historiografii indywidualnej motywacji i aksjologii uczonego ciekawym podejściem we wspomnianym nurcie wydaje się np. podejście egodokumentalne, sformułowane przez holenderskiego historyka Rudolfa Dekkera w latach 80. XX w. Środowisko badaczy praktykujących to podejście jest otwarte na różnorodne perspektywy, a jednocześnie – co zdaje się korespondować z praktyką polskiego piarstwa historiograficznego – w centrum stawia źródło historyczne²⁴. Efektem prężnie prowadzonej współpracy międzynarodowej są też publikacje dotyczące historii uczonych, w tym historyków²⁵.

Inspiracje dla historii historiografii mogą (i powinny) płynąć ze współpracy interdyscyplinarnej nie tylko na gruncie biografistyki czy badań środowisk naukowych. Współcześnie polska historiografia ogromnie zapożycza się w metodzie socjologicznej i teoretyczno-literackich inspiracjach dotyczących biografistyki. W obu przypadkach chodzi głównie o polską literaturę przedmiotu.

W kontekście wykorzystania wiedzy historycznej w społeczeństwie informacyjnym duży potencjał posiada, jak sądzę, kategoria polityki wiedzy, z powodzeniem

²⁴ <http://www.egodocument.net/egodocument/index.html> (30 VII 2024).

²⁵ A.C. Vila, *Suffering Scholars. Pathologies of the Intellectual in Enlightenment France*, Philadelphia 2018; *Histinéraires, la fabrique de l'histoire telle qu'elle se raconte – Une enquête sur les historiens contemporains*, red. C. Galland, V. Heimendinger, Aix-en-Provence 2024.

adaptowana w studiach socjologicznych²⁶ i naukach o zarządzaniu, także na gruncie polskim²⁷. W odróżnieniu od dobrze rozpoznanej przez historyków historiografii kategorii polityki historycznej przejście na bardziej ogólny pułap polityki wiedzy pozwala – po pierwsze – aplikować istniejący kwestionariusz badawczy do historii historiografii, po drugie – co istotne, zważywszy ciężące niektórym historykom w kontekście historii historiografii wspomniane przeze mnie wyżej „odium subdyscypliny uwikłanej ideologicznie” – na przekroczenie paraliżującego naukową dyskusję prymatu aksjologii²⁸ nad polityczno-socjologicznymi uwarunkowaniami twórczości historycznej.

Przy sformułowanym wyżej założeniu, że historiografia zajmie się badaniem narracji historycznej w ogóle, otwierają się nowe obszary istotnych społecznie badań nad np. rozumieniem historii przez twórców internetowych, dziennikarzy, aktywistów historycznych – ogólnie społeczeństwo, a nie jak obecnie – przede wszystkim naukowców i polityków.

Sugerowany przez twórców ankiety „zanik znaczenia” historii historiografii widziałabym jednak – mimo wszystkich przedstawionych wyżej zastrzeżeń – przede wszystkim w kontekście kryzysu uprzywilejowanej pozycji intelektualisty we współczesnym społeczeństwie. Jak pisał Emile Chabal (przede wszystkim z perspektywy francusko-brytyjskiej, w reakcji na wyniki referendum dotyczące dalszych losów Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej):

Od kilku lat na całym świecie elektorat odwraca się od intelektualistów we wszystkich ich formach. Gwałtowne ataki na „liberalne elity”, „intelektualistów” i „ekspertów” były wyraźnie odczuwalne w Wielkiej Brytanii podczas kampanii na rzecz brexitu, w Stanach Zjednoczonych przed wyborem Trumpa, w Turcji po zamachu stanu przeciwko prezydentowi Erdoğanowi oraz w Indiach od czasu objęcia władzy przez ultranacjonalistycznego Narendrę Modiego w 2014 r. Chociaż Francja została w dużej mierze oszczędzona przez tę niedawną falę z powodu lewicowej konfiguracji sceny politycznej, stosunkowo sprzyjającej intelektualistom, gwałtowny antyelitaryzm Frontu Narodowego nieustannie przypomina o możliwości przejścia na stronę populistycznego i antyintelektualnego dyskursu. Po wielokrotnie zapowiadanej śmierci [intelektualistów²⁹ – A.B.], czy możliwe jest, że rok 2016 oznaczał koniec intelektualisty na skalę globalną?³⁰

²⁶ *Knowledge in Policy. Embodied, Inscribed, Enacted*, red. R. Freeman, S. Sturdy, Bristol 2015.

²⁷ M. Golińska-Pieszyńska, *Polityka wiedzy a współczesne procesy innowacyjne*, Warszawa 2022.

²⁸ Kwestie prawa historyków do formułowania ocen postępowania innych badaczy i zasady ich komunikowania precyzuje Kodeks etyki Polskiego Towarzystwa Historycznego, par. II, pkt. 2: „Naruszeniem zasad dyskusji są w szczególności takie działania, jak: atakowanie osoby zamiast sformułowanych przez nią tez, nieuzasadnione podważanie wiarygodności innego uczestnika debaty (np. przez przypisywanie złej woli lub niskich motywów), okazywanie pogardy i lekceważenia, świadome stawianie fałszywych zarzutów, dyskredytowanie bądź umyślne pomijanie osiągnięć naukowych”, <https://pth.net.pl/o-nas/kodeks-etyki> (14 VIII 2024).

²⁹ We Francji główna debata w tej kwestii dotyczyła książki: R. Debray, *i.f., suite et fin*, Paris 2000.

³⁰ E. Chabal, *Les intellectuels et la crise de la démocratie*, „Pouvoirs” 2017, nr 161, z. 2, s. 119 (tłum. A.B.).

Warto jednak zwrócić uwagę, że sam Chabal jest historykiem dziejów najnowszych z młodego pokolenia i w swoich ostatnich projektach wyraźnie zwraca się właśnie ku ... historii historiografii, przygotowując biografię intelektualną Erica Hobsbawma³¹.

Najważniejszą kwestią pozostaje jednak przeciwdziałanie kryzysowi roli intelektualisty – czy może nawet szerzej – myślącego krytycznie uczestnika debaty publicznej we współczesnym społeczeństwie. Przy czym polska specyfika zagadnienia jest inna niż perspektywa francuska czy brytyjska. W dość brutalny, a zarazem obrazowy sposób scharakteryzował polską debatę publiczną w XXI w. Michał Paweł Markowski:

Mówię tu o braku pośredniej, intelektualnej tradycji politycznej, która szukając różnych sposobów artykulacji, poza opozycją „Polityki” i „Sieci” czy „Tygodnika Powszechnego” i „Gościa Niedzielnego” mogłaby służyć za wzór do naśladowania i wyjścia poza opozycję hysterii i melancholii, określającej dzieje polskiej kultury nowoczesnej³².

Podtrzymując uwagi, które kilka lat temu przedstawiłam w artykule o zmieniającej się współcześnie roli historyka-profesjonalisty³³, jestem przekonana, że najważniejszym obszarem zmiany pozostaje sfera interakcji społecznej, gdzie akademickiej historiografii trudno dziś wypośrodkować między słusznie krytowanym przez społeczeństwo elitaryzmem a nerwowym dostosowywaniem się do reguł medialnej gry, w nadziei na odzyskanie popularności. Aby przetrwać, historycy – w tym historiografii, którą postrzegam za Carbonellem znacznie szerzej niż tylko analizowanie tekstów pisanych przez profesjonalnych badaczy przeszłości – muszą wypracować własną tożsamość w zmieniających się globalnie regułach komunikacji społecznej. Wymaga to przede wszystkim modernizacji narzędzi badawczych, dostosowania metod analitycznych do innych niż tekstowe typów źródeł, publikowania efektów badań w zróżnicowanych formach medialnych. Ta modernizacja w żadnym razie nie powinna jednak unieważniać czy znosić podstawowych założeń metody historycznej i reguł myślenia krytycznego. Sceptycznie nastawione wobec intelektualistów społeczeństwo stanowi jednocześnie dla środowiska naukowego pewną szansę na opuszczenie strefy komfortu, przełamanie uznanych w akademii kanonów interpretacyjnych, a nawet ich weryfikację.

³¹ Do tej pory została opracowana i zdigitalizowana bibliografia E. Hobsbawma: <https://hobsbawm.shca.ed.ac.uk/> (30 VII 2024).

³² M.P. Markowski, *Wojny nowoczesnych plemion. Spór o rzeczywistość w epoce populizmu*, Kraków 2019, s. 14. Książka Markowskiego ma charakter eseistyczny. Bardziej szczegółowa analiza problemu w najnowszej polskiej literaturze przedmiotu została zawarta w pracy: R. Smoczyński, T. Zarycki, *Totem inteligencji. Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, Warszawa 2017.

³³ A. Brzezińska, *Historyk profesjonalista i społeczeństwo. O potrzebie słuchania*, „Historyka. Studia Metodologiczne” 2021, nr 51, s. 41–61.

Czyni to na pewno pracę badacza tradycji intelektualnej trudniejszą, ale może ostatecznie bardziej autentyczną:

Jeśli naprawdę chcemy zrozumieć nową dynamikę intelektualną w niepewnym świecie, musimy przede wszystkim odrzucić pogląd, że intelektualista ucieleśnia „sumienie” narodu i nosi w sobie „uniwersalną” wizję [...]. Intelektualista, jak każdy, jest omylny i niedoskonały. Wywodzi się ze swojego szczególnego kontekstu i nigdy nie konstruuje swoich pomysłów samodzielnie. A odzyskać swoją legitymację może jedynie wtedy, gdy uzna, że trzeba będzie walczyć³⁴, aby zostać wysłuchanym³⁵.

Bibliografia

- V. Behr, *Powojenna historiografia polska jako pole walki. Studium z socjologii wiedzy i polityki*, tłum. J. Lembas, P. Szczur, Warszawa 2021
- A. Brzezińska, *Historyk profesjonalista i społeczeństwo. O potrzebie słuchania*, „Historyka. Studia Metodologiczne” 2021, nr 51, s. 41–61
- C.-O. Carbonell, *Pour une histoire de l'historiographie*, „Storia della storiografia” 1982, nr 1, s. 7–25
- Center for the Study of Egodocuments and History, <http://www.egodocument.net/egodocument/index.html> (30 VII 2024)
- E. Chabal, *Les intellectuels et la crise de la démocratie*, „Pouvoirs” 2017, nr 161, z. 2, s. 109–120
- R. Debray, *i.f., suite et fin*, Paris 2000
- East and Central European History Writing in Exile 1939–1989*, red. M. Zadencka, A. Plakans, A. Lawaty, Leiden–Boston 2015
- The Eric Hobsbawm Bibliography*, <https://hobsbawm.shca.ed.ac.uk/> (30 VII 2024)
- M. Golińska-Pieszyńska, *Polityka wiedzy a współczesne procesy innowacyjne*, Warszawa 2022
- J. Grad, *Poznańska szkoła metodologiczna – działalność, paradygmat badawczy, osiągnięcia i oceny*, wykład w ramach Szkoły Nestorów Nauki Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, 9 V 2024, <https://www.youtube.com/watch?v=p5bIbHdgTOg> (30 VII 2024)
- Histinéraires, la fabrique de l'histoire telle qu'elle se raconte – Une enquête sur les historiens contemporains*, red. C. Galland, V. Heimendinger, Aix-en-Provence 2024
- History of ICHTH*, <http://ewa.home.amu.edu.pl/ICHTH/index.html> (30 VII 2024)
- M. Janowski, *Jeszcze raz o Lelewel i kryteriach oceny klasyków historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 124, 2017, nr 3, s. 563–567
- M. Janowski, *Król nie jest nagi. Wokół kryteriów ocen klasyków historiografii*, „Kwartalnik Historyczny” 121, 2014, nr 4, s. 897–920
- Knowledge in Policy. Embodied, Inscribed, Enacted*, red. R. Freeman, S. Sturdy, Bristol 2015
- Kodeks etyki Polskiego Towarzystwa Historycznego*, <https://pth.net.pl/o-nas/kodeks-etyki> (14 VIII 2024)
- M.P. Markowski, *Wojny nowoczesnych plemion. Spór o rzeczywistość w epoce populizmu*, Kraków 2019
- G. Musiał, *Poznańska Szkoła Metodologiczna – jej rozwój i znaczenie*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 25, 2016, nr 2(98), s. 553–563

³⁴ W tym miejscu nie zgadzam się z Autorem. Zastąpiłabym metaforę walki metaforą rzetelnej pracy, niekoniecznie nastawionej na szybki efekt, za to skoncentrowanej na dążeniu do rozumienia problemów współczesnego społeczeństwa i dostosowania do tych wyzwań warsztatu historii historiografii.

³⁵ E. Chabal, dz. cyt., s. 120.

- A. Radomski, *Big data i wizualizacja*. „Kilka” uwag o problemach i dylematach współczesnego historyka historiografii, „Historia@Teoria” 1, 2017, nr 3, s. 169–181
- Z. Romek, *Warszawskie środowisko historyków historiografii ze szczególnym uwzględnieniem uczonych związanych z Instytutem Historii Polskiej Akademii Nauk*, „Historia@Teoria” 2, 2017, nr 4, s. 111–120
- H.M. Słoczyński, *Historyk, fakt, pokora*, „Kwartalnik Historyczny” 123, 2016, nr 3, s. 523–551
- R. Smoczyński, T. Zarycki, *Totem inteligencji. Arystokracja, szlachta i ziemiaństwo w polskiej przestrzeni społecznej*, Warszawa 2017
- R. Stobiecki, T. Siewierski, *Zamiast pamiętnika. Rozmowy o historii, rybach i nie tylko*, Warszawa 2023
- A.C. Vila, *Suffering Scholars. Pathologies of the Intellectual in Enlightenment France*, Philadelphia 2018
- T. Wiślicz, *Historiografia polska. Bardzo subiektywne podsumowanie*, „Przegląd Humanistyczny” 54, 2010, nr 5/6, s. 37–48
- Wprowadzenie do metodologii historii*, red. E. Domańska, J. Pomorski, Warszawa 2022
- XXIII Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych odbędzie się w Poznaniu!, 2 IX 2015, https://www.facebook.com/amupoznan/photos/xxiii-mi%C4%99dzynarodowy-kongres-nauk-historycznych-w-2020-roku-odb%C4%99dzie-si%C4%99-w-pozna/527575657399553/?paipv=0&eav=Afaa__OeXU4cb9gYbmKffsPkbTDitXW5RM7dDIxP4-JXSX4R9YV5z2gB0OrZrpcmiZk&_rdr (30 VII 2024).
- T. Zarycki, *Polska historiografia po roku 1989. Spojrzenie socjologa nauki*, „Kwartalnik Historyczny” 128, 2021, nr 1, s. 491–502